

หมวดที่ 6

หน้าที่และความรับผิดชอบของเรือนจำ และทัณฑสถาน

บทที่ 1

การบริหารงานเรือนจำ

การบริหารงานเรือนจำและทัณฑสถาน หมายถึงการที่เรือนจำและทัณฑสถานดำเนินการปฏิบัติไปตามนโยบาย หลักการ และปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบที่ได้รับมอบอำนาจจากราชทัณฑ์ (ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479)

โดยหลักการทั่วไปของทัณฑวิทยาถือว่า วัตถุประสงค์และหน้าที่สำคัญของเรือนจำและทัณฑสถาน คือ

- (1) ควบคุมผู้ต้องขังมิให้หลบหนี
- (2) อบรมแก้ไขฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นพลเมืองดี
- (3) ฝึกอบรมวิชาชีพแก่ผู้ต้องขังและใช้แรงงานผู้ต้องขัง

1. หน้าที่และความรับผิดชอบโดยทั่วไปของเรือนจำและทัณฑสถาน

หน้าที่และความรับผิดชอบของเรือนจำและทัณฑสถาน มีขั้นตอนเริ่มขึ้นตั้งแต่

1.1 การรับมอบตัวผู้ต้องหาไปควบคุมในระหว่างสอบสวนดำเนินคดีตามคำสั่งศาล กล่าวคือ เมื่อบุคคลถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุม โดยถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดเรียกว่า "ผู้ต้องหา"

ตำรวจจะมีอำนาจควบคุมตัวผู้ต้องหา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 87 ซึ่งให้อำนาจเจ้าหน้าที่ตำรวจควบคุมตัวผู้ต้องหาได้ไม่เกิน 3 วัน หลังจากนั้นต้องนำผู้ต้องหาไป ผัดฟ้องฝากขังต่อศาลในกรณีที่ยังดำเนินการสอบสวน

ในระหว่างการฝากขังนี้ ศาลจะส่งมอบตัวผู้ต้องหาให้ฝ่ายราชทัณฑ์ไปฝากขัง ควบคุมตัวไว้ ณ สถานที่ควบคุมตัวผู้ต้องหา ซึ่งปัจจุบันได้แก่ "เรือนจำพิเศษ"

1.2 รับมอบตัวนักโทษเด็ดขาด (คือผู้ต้องหาที่ศาลพิจารณาคัดสินว่ากระทำผิดจริง และสั่งลงโทษแล้ว) ตามคำสั่งศาลไปคุมขังตามกำหนดโทษในเรือนจำและทัณฑสถาน ตาม ประเภทของนักโทษนั้น

1.3 เมื่อเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ รับตัวนักโทษไว้คุมขังตามคำสั่งศาลแล้วก็จะทำทะเบียนประวัตินักโทษผู้นั้น มีการสอบถามประวัติส่วนตัว และการตรวจสุขภาพ การจัด พิมพ์ลายนิ้วมือ และตรวจสอบเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเก็บไว้ในทะเบียนประวัติโดยระบุ เลขที่กำกับแต่ละราย ตรวจค้นสิ่งของต้องห้ามของนักโทษและมอบเสื้อผ้าชุดนักโทษให้

1.4 จัดการแยกประเภทนักโทษ จำแนกลักษณะผู้ต้องขัง และจัดชั้นนักโทษ

1.5 การควบคุมและรักษาความปลอดภัยภายในเรือนจำ

1.6 การรักษาระเบียบวินัยต่อผู้ต้องขัง

1.7 การอบรม แก้ไข และฟื้นฟูจิตใจผู้ต้องขัง

1.8 การฝึกอบรมวิชาชีพ

1.9 การใช้แรงงานผู้ต้องขัง

1.10 การให้รางวัลตอบแทนความดี และการลงโทษเมื่อกระทำผิด

1.11 จัดสวัสดิการสงเคราะห์ผู้ต้องขัง

1.12 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชน

1.13 การดำเนินการพักการลงโทษ อภัยโทษ ลดวันต้องโทษ

1.14 การประชาสัมพันธ์และเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีแก่ผู้ต้องขัง โดยพยายามแก้ไข แปรเปลี่ยนทัศนคติที่ไม่ดีของสังคมที่มีต่อผู้ต้องขัง ได้แก่ การจัดนิทรรศการและจำหน่ายสินค้า ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยผู้ต้องขัง

1.15 พยายามเสริมสร้างสภาพแวดล้อม บรรยากาศ และการดำรงชีวิตภายในเรือนจำ ให้มีความแตกต่างจากสังคมภายนอกให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

1.16 การปลดปล่อยผู้ต้องขัง

นอกจากนี้ ราชทัณฑ์ไทยได้พัฒนาการดำเนินงานและการปฏิบัติงานของเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ ให้ทันสมัย โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยเท่าที่จะทำได้ เช่น

(1) มีการประยุกต์ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์กับทะเบียนประวัติผู้ต้องขัง สถิติผู้ต้องขังและงานเอกสารต่าง ๆ

(2) ใช้วิทยุสนาม Walky-talky โทรศัพท์ Hot-line ในการติดต่อควบคุม ป้องกันความปลอดภัยภายในเรือนจำและทัณฑสถาน นอกจากนี้ยังจัดตั้งศูนย์วิทยุ เพื่อติดต่อกับหน่วยวิทยุของตำรวจเพื่อขอความช่วยเหลือร่วมมือในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ

(3) ใช้กระบอกไฟฟ้าในการปราบปรามจลาจลภายในเรือนจำ

(4) ตรวจวินิจฉัยสาเหตุจิตของผู้ต้องขัง

2. บุคคลสำคัญในการดำเนินงานบริหารเรือนจำ

2.1 ผู้บัญชาการเรือนจำ

เรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ จะมีผู้บัญชาการเรือนจำเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ และเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด มีอำนาจสั่งการเต็มที่ ผู้บัญชาการเป็นตัวจักรที่สำคัญที่สุดที่จะเอื้ออำนวยส่งเสริมให้การปกครองเรือนจำหรือทัณฑสถานประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้นจึงต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติ ความรู้ความสามารถในการปกครองคนหมู่มากทั้งเจ้าพนักงานและนักโทษ ตลอดจนต้องมีสติปัญญา สามารถแก้ปัญหาและเหตุการณ์ร้ายต่าง ๆ ได้ด้วย

นักอาชญาวิทยาที่มีชื่อเสียง ชื่อ จอห์น วินเซนต์ แบรี (John Vincent Barry) ชาวออสเตรเลีย กล่าวว่า "ปรากฏการณ์ทุกอย่างทุกอย่างในเรือนจำ ไม่ว่าจะ เป็นไปในทางที่ดีหรือทางที่ตรงกันข้าม ย่อมเป็นผลสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ ความเสียสละและทัศนคติของผู้บัญชาการเรือนจำเป็นสำคัญ"

ข้อเสนอแนะของสหประชาชาติ บัญญัติว่า

"การปกครองเรือนจำและทัณฑสถาน ควรจัดชีวิตในเรือนจำกับชีวิตอิสระ ให้มีความแตกต่างกันน้อยที่สุด เพื่อไม่ให้เป็นการบั่นทอนความรู้สึกรับผิดชอบ หรือความเคารพในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขัง"

จากแนวคิดนี้เอง จึงนำมาสู่การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรมเพื่อผลในการแก้ไขพฤติกรรม ได้แก่

(1) เริ่มตั้งการก่อสร้างเรือนจำให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี ไม่แออัดคับแคบ มีความเป็นอยู่ที่สะดวกพอสมควร

(2) มีบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ เช่น การเล่นกีฬา ในร่ม หมากรูก หมากฮอส สวนหย่อมบริเวณต้นไม้ร่มเย็นเพื่อให้ผ่อนคลายอารมณ์

(3) การดูแลเอาใจใส่เรื่องปัจจัย 4 ของผู้ต้องขังพอสมควร เช่น มีร้านค้าขายของต่าง ๆ ให้นักโทษได้มีโอกาสบริโภค

(4) มีระเบียบวินัยและกฎเกณฑ์ที่รัดกุม และปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างเป็นธรรม

(5) ไม่ลงโทษด้วยวิธีโหดร้าย ทารุณ ทั้งทางกายและจิตใจ

(6) มีการอบรมศีลธรรม หลักธรรมทางศาสนา ให้ความรู้อื่นที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องขัง

2.2 พศติ

นอกจากผู้บัญชาการเรือนจำแล้ว ยังมีเจ้าพนักงานเรือนจำทำหน้าที่ต่าง ๆ อีกมาก แต่เจ้าพนักงานที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานในเรือนจำรองจากผู้บัญชาการเรือนจำ เรียกว่า พศติ มีอำนาจรองจากผู้บัญชาการเรือนจำ พศติมีหลายคน และมีหัวหน้าพศติอีกคนหนึ่งมีอำนาจควบคุมดูแลพศติอื่น ๆ รองจากพศติก็คือเจ้าพนักงานต่าง ๆ และผู้คุม

ในทางทัณฑวิทยาถือว่าตำแหน่ง พศติมีความสำคัญมาก ศ.แดเนียล กลาเซอร์ (Daniel Glasser) นักทัณฑวิทยาที่มีชื่อชาวอเมริกา ได้กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของพศติมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ต้องขัง เนื่องจากมีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าผู้คุมและมีอำนาจพิจารณาตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ภายในเรือนจำ

3. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงานเรือนจำ

3.1 ปัญหานักโทษล้นเรือนจำ

เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นสาเหตุแห่งการประกอบอาชญากรรมมีมากขึ้น เป็นเหตุให้บุคคลกระทำผิดมากขึ้น ผู้ต้องขังจึงมีมากมายในเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ ทำให้เกิดปัญหานักโทษล้นเรือนจำ ซึ่งเป็นปัญหาหนักที่แก้ยากและเป็นอุปสรรคต่อการบริหารและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้มีประสิทธิภาพของเรือนจำเป็นอย่างมาก ผู้ต้องขังมีอัตราการเพิ่มมากขึ้นทุกปี ปัจจุบันมีผู้ต้องขัง 215,370 คน (มิถุนายน 2543) แต่มีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์เพียง 10,000 คน คิดเป็นอัตราเจ้าหน้าที่ต่อผู้ต้องขัง 1 ต่อ 20 นับว่าสูงกว่าทุกประเทศในโลก ซึ่งมาตรฐานทั่วไปจะมีอัตรา 1 ต่อ 3 อย่างมากไม่เกิน 1 ต่อ 8

นับว่าปัญหานักโทษล้นเรือนจำในปัจจุบันถึงขั้นวิกฤตมากส่งผลเสียหลายร้ายแรงต่อการควบคุมดูแล การอบรมแก้ไข การฝึกวิชาชีพ และกระทบต่อการกำหนดแผนงาน ราชทัณฑ์การจัดสรรงบประมาณรวมทั้งการจัดอัตรากำลังเจ้าหน้าที่...ปัญหาดังกล่าวทำให้การปฏิบัติงานของราชทัณฑ์ไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁶⁵

4. การหลบหนีของผู้ต้องขัง

การหลบหนีของผู้ต้องขัง หมายถึง การที่ผู้ต้องขังจงใจที่จะทำให้ตนเองหลุดรอดไปจากการควบคุมของเจ้าพนักงาน ทั้งในเรือนจำหรือภายนอกเรือนจำ

องค์ประกอบที่สำคัญในการหลบหนี คือ

- 4.1 ตัวผู้ต้องขังมีความต้องการที่จะหลบหนี
- 4.2 สถานการณ์หรือโอกาสเปิดช่องให้มีการหลบหนี

4.1 ตัวผู้ต้องขังมีความต้องการที่จะหลบหนี เพราะมีแรงจูงใจซึ่งมีเหตุจาก

- (1) การต้องการอิสรภาพ
- (2) เกิดจากความกลัวที่จะถูกเจ้าพนักงานลงโทษ

- (3) เกิดจากความปรารถนาที่จะออกไปดูครอบครัว
- (4) ต้องการไปล้างแค้น
- (5) เห็นว่าได้รับโทษหนักติดคุกนานจึงต้องเสียดาย
- (6) ผู้ต้องขังเห็นว่ามิช้องโอกาสให้หนี

แต่ทั้งนี้ ผู้ต้องขังทุกรายล้วนมั่นใจว่าจะหลบหนีได้สำเร็จจึงลงมือกระทำการ

สำหรับประเทศไทย ได้มีการทำวิจัยศึกษาถึงมูลเหตุจูงใจในการหลบหนีของผู้ต้องขัง โดยการศึกษาสำรวจข้อมูลจากครอบครัว ผู้ใกล้ชิดของผู้ต้องขังและตัวผู้ต้องขังที่หลบหนีแล้ว ถูกเจ้าหน้าที่จับตัวกลับมาได้ ซึ่งพอสรุปเรียงตามลำดับความสำคัญได้ดังนี้

(1) ขำร้ายจากทางบ้าน ข้อนี้สำคัญมาก พบมาก เช่น เมียมีชู้ พ่อแม่ครอบครัวถูกรังแก มีความแค้นจะไปจัดการแก้แค้น

(2) การถูกหลอกลวงเกี่ยวกับจากคดี ภาษาแสดงในเรือนจำเรียกว่า อ่า คือถูกหลอกว่าถูกอัยคดีไว้ดำเนินคดีใหม่อีก เช่น ที่เรือนจำจังหวัดสิงห์บุรี 2525

(3) การปกครองที่ไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่ มีการกลั่นแกล้งจากผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ เช่น การพักการลงโทษพิจารณาไม่เป็นธรรม เช่น ที่ทัณฑสถานเปิดห้วยโป่ง 2521

(4) การติดหนี้พันในคุก และถูกคุกคามจากผู้ต้องขังด้วยกัน

(5) การทะเลาะวิวาทระหว่างผู้ต้องขัง มีการขู่อาฆาตพยาบาท ถูกรังแก

(6) การกระทำผิดกฎระเบียบของเรือนจำ ผู้ต้องขังทำผิดระเบียบแล้วกลัวถูกลงโทษ จึงคิดหนีกับมีโอกาสช่วยด้วย

(7) มูลเหตุอื่น ๆ เช่น เรื่องอิสรภาพ แต่มีน้อยมากที่หลบหนีเพราะสาเหตุนี้ จะมีแต่กับผู้ต้องขังที่ต้องโทษสูงมาก ซึ่งผู้ต้องขังเหล่านี้จะถูกควบคุมตัวอย่างเข้มแข็ง เพราะถือว่าพร้อมที่จะหลบหนีได้ตลอดเวลาหากมีโอกาส พวกนี้จะคิดหนีมากกว่าผู้ต้องขังอื่น ทางเรือนจำจึงไม่ยอมให้พวกนี้ไปทำงานภายนอกเรือนจำได้

สำหรับผู้ต้องขังที่มีโทษเหลือน้อยจะมีมูลจูงใจให้หลบหนีน้อย เพราะถือเป็นการเสี่ยงที่ไม่คุ้ม หากถูกจับตัวได้ ดังนั้นผู้ต้องขังที่มีโทษน้อยหรือมีโทษเหลืออยู่น้อย แม้จะมีโอกาสในหลบหนีมากกว่าผู้ต้องขังอื่น เช่น ได้รับอนุญาตให้ออกมาทำงานภายนอกเรือนจำก็จะไม่คิดหลบหนี

4.2 ข้อสังเกต สาเหตุจากการแหกหักเรือนจำ และการก่อเหตุร้ายในเรือนจำของผู้ต้องขังที่เป็นกรณีอุกฉกรรจ์ ส่วนใหญ่มิได้มีสาเหตุมาจากการถูกกดดัน คับแค้นใจจากการปกครองของผู้คุมหรือเจ้าหน้าที่เรือนจำ ดังเช่นที่บุคคลภายนอกมักเข้าใจและมองไปในแง่นั้น หากแต่เกิดจากความไม่พอใจเกี่ยวกับการดำเนินงานในการลดโทษในวาระต่าง ๆ ของทางราชการ หน่วยเหนือขึ้นไปที่เกี่ยวข้อง เช่น ระดับกระทรวง และสาเหตุเกิดจากการต้องการอิสรภาพของผู้ต้องขังเองเป็นสำคัญ

สถิติการแหกหักเรือนจำหลบหนีของผู้ต้องขัง มีเกิดขึ้นเกือบทุกปีแต่กรณีที่ร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของงานราชทัณฑ์ไทย คือ

ที่เรือนจำประจำจังหวัดกบินทร์บุรี วันที่ 3 มีนาคม 2541 ผู้ต้องขัง 6 คน จับผู้บัญชาการเรือนจำเป็นตัวประกันและบังคับให้เจ้าหน้าที่เปิดประตูเรือนจำ...เมื่อไม่ได้ตามเงื่อนไข จึงใช้เหล็กแหลมแทงผู้บัญชาการเรือนจำจนถึงแก่ความตาย แล้วนำศพขึ้นรถบรรทุกออกไปได้แล้วทิ้งรถทิ้งศพไว้ข้างทาง^{๑๖}

ที่เรือนจำประจำจังหวัดสมุทรสาคร วันที่ 22 พฤศจิกายน 2543 ผู้ต้องขัง 10 คน เป็นชาวพม่า ได้ก่อการแหกคุก ยิงเจ้าหน้าที่อบรมศีลธรรมถึงแก่ความตาย 1 คน และทำร้ายร่างกายผู้บัญชาการเรือนจำเพื่อบังคับให้เปิดประตู แล้วจับผู้บัญชาการเรือนจำและเจ้าหน้าที่อบรมอีกรวม 7 คน ไปเป็นตัวประกัน ผู้บัญชาการเรือนจำถูกยิงเพราะโดนลูกหลงในการเข้าจับกุมของตำรวจ

หลังจากเกิดกรณีแหกคุกร้ายแรงทั้งสองครั้งดังกล่าวแล้ว ได้ศึกษาสาเหตุพบว่า เนื่องจากมีนักโทษล้นเรือนจำแออัดยัดเยียดมาก เจ้าหน้าที่มีน้อยมาก ทำให้การควบคุมดูแลไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีช่องทางให้นักโทษที่มีโทษสูง คดีอุกฉกรรจ์ดีโอกาสกล้ำลงมือกระทำ

5. ปัญหายาเสพติดในเรือนจำ

ปัญหายาเสพติดในเรือนจำปัจจุบันถึงขั้นวิกฤตมากมีการลักลอบค้าขายยาเสพติดโดยผู้คุมและผู้ต้องขังทำกันอย่างเป็นขบวนการดังที่เป็นข่าวเปิดเผยออกมาเพราะตำรวจจับได้... ความต้องการเสพยาเสพติดในเรือนจำมีมากขึ้น เนื่องจากมีผู้ต้องขังติดยาเสพติดถูกจับเข้าไปอยู่ในเรือนจำมากขึ้นทุกปี

จากสถิติพบว่าจำนวนผู้ต้องขังเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว (ในช่วงหลังจากที่มีการจับกุม ยาบ้ากันอย่างจริงจัง) เฉลี่ยปีละ 3 หมื่นกว่าจนปัจจุบันมีจำนวนผู้ต้องขัง 215,370 คน (มิถุนายน 2543) ในจำนวนนี้ร้อยละ 63 เป็นผู้ต้องขังคดียาเสพติด ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงผู้ต้องขังที่ต้องโทษ ในคดีอื่น ๆ ที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับยาเสพติดและในร้อยละ 63 ดังกล่าวนั้น เป็นผู้ต้องขังในคดี ยาเสพติดยาบ้าถึงร้อยละ 75 และเฮโรอีน ร้อยละ 22 ที่เหลือเป็นยาเสพติดประเภทอื่น ๆ⁶⁷

เมื่อผู้ต้องขังจำนวนมากเป็นผู้ติดยาเสพติดมาก่อน การปราบปราม การลักลอบ ขาย และเสพยาเสพติดจึงทำได้ยากมากตามจำนวนที่เพิ่มขึ้นของผู้ต้องขัง ...ที่น่าวิตกอย่างมากก็คือการ เสพยาเสพติดในเรือนจำ ทำให้เกิดปัญหาการแพร่โรคเอดส์ (AIDS) มีนักโทษติดเชื้อเอดส์เพิ่มขึ้น กลายเป็นภาระหนักแก่เรือนจำอีก

บทที่ 2

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

1. การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง (Prisoner Classification)

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง คือ มาตรการในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล โดยจำแนกผู้ต้องขังเพื่อดำเนินการอบรมแก้ไข พื้นฟูจิตใจผู้ต้องขังให้เหมาะสมสอดคล้องกับ ลักษณะ พฤติกรรม และความประพฤติของผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล

กระบวนการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ประกอบด้วย

1.1 การศึกษาผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนตัวต่าง ๆ ของผู้ต้องขัง เช่น ประวัติภูมิหลัง การศึกษา สภาพครอบครัว ประวัติทางสังคม สภาพจิต ทัศนคติ ความเชื่อทางศาสนา ความรู้ ความสามารถ ความถนัด ความสนใจในทางสันตนาการ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

1.2 ศึกษาพฤติกรรมและสาเหตุแห่งการกระทำผิดของผู้ต้องขัง

1.3 การวางแผนปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง

1.4 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในรูปของกิจกรรมต่าง ๆ ตามโครงการแก้ไขผู้กระทำผิด โดยให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการ ความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและพฤติกรรมของผู้ต้องขังแต่ละราย เช่น การอบรมและฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังด้านต่าง ๆ โดยมีจุดหมายเพื่ออาศัยกิจกรรมหรือการอบรมและฝึกวิชาชีพ เหล่านี้เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาแก้ไขผู้ต้องขังให้สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรม ตลอดจนทัศนคติความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่บกพร่องหรือในทางลบของผู้ต้องขังให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม หรืออยู่ในสังคมอย่างปกติสุข⁶⁸

กระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า "การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง" การจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง ไม่เหมือนกับการแยกขัง

2. การแยกขัง

การแยกขัง หมายถึงการแยกแดนที่คุมขังเป็นแดน ๆ แยกประเภทเรือนจำและทัณฑสถาน เช่น ทัณฑสถานวัยหนุ่ม ทัณฑสถานหญิง ทัณฑสถานบำบัดพิเศษ และเรือนจำกลาง มีการแยกประเภทเป็นทัณฑสถานของผู้ติดยาเสพติด แดนของนักโทษที่เป็นโรคติดค้อ แดนของนักโทษที่กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน หรือคดีเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย เป็นต้น

คนทั่วไปมักเข้าใจผิดว่า การแยกขัง และการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง คืออย่างเดียวกัน

จริง ๆ แล้ว การแยกขังนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังเท่านั้น กล่าวคือ การแยกขังเป็นเพียงการจำแนก "กลุ่ม" ผู้ต้องขังเท่านั้น ยังไม่ได้ถึงขั้น "ผู้ต้องขังแต่ละคน" และยังไม่ได้มีการกำหนดวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมต่อผู้ต้องขังแต่ละคน การแยกแดนหรือแยกเรือนจำเป็นการแยกอย่างหยาบ ๆ โดยอาศัยฐานโทษหรือประเภทคดีซึ่งกระทำเพื่อประโยชน์ในการควบคุม

"การแยกคุมขัง" นี้เป็นสิ่งจำเป็นประการแรกของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง และเป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน

3. การจำแนกลักษณะซ้ำ

การจำแนกลักษณะซ้ำ คือการจำแนกลักษณะของผู้ต้องขังอีกครั้งหนึ่ง เพราะไม่แน่ใจว่าการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในครั้งแรกนั้นจะถูกต้องสมบูรณ์หรือไม่ เพราะอาจมีบางสิ่งบางอย่างผิดพลาดไป และอีกประการหนึ่ง การที่ผู้ต้องขังเข้ามาสู่สิ่งแวดล้อมในทัณฑสถานจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้นั้นทั้งในทางดีและไม่ดี ฉะนั้นจึงต้องมีการติดตามผลเพื่อจะดูว่าการจำแนกลักษณะและแผนการแก้ไขอบรมที่ปฏิบัติอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่ประการใด ทำให้ผู้ต้องขังประพฤติตัวดีขึ้นหรือเลวลง การจำแนกลักษณะซ้ำกระทำโดยการพิจารณาจากรายงานของทุก ๆ ฝ่าย รวมทั้งการเรียกตัวผู้ต้องขังมาสอบถามถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตลอดจนความต้องการและความเห็นของผู้ต้องขังเองว่าแผนการอบรมที่จัดให้ นั้น เหมาะสมหรือควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร การจำแนกลักษณะซ้ำจะได้วางหลักเกณฑ์การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอีกครั้ง ให้สอดคล้องเหมาะสมกับพฤติกรรม ความประพฤติของผู้ต้องขังที่เปลี่ยนแปลงไป หลังจากได้ใช้

ชีวิตอยู่ในเรือนจำระยะหนึ่งแล้ว การจำแนกลักษณะซ้ำนี้ควรกระทำทุก 6 เดือนหรือ 1 ปี จนกว่าผู้ต้องขังจะได้รับการพักการลงโทษหรือพ้นโทษ

หลักการของการจำแนกลักษณะซ้ำ คือเมื่อผู้ต้องขังมีพฤติกรรมความประพฤติเปลี่ยนแปลงไปจากระยะเวลาที่เข้ามาอยู่ในเรือนจำ ก็จะมีผลกระทบต่อควบคุมและโครงการปฏิบัติที่ใช้ในการปรับปรุงแก้ไขผู้ต้องขังในระยะแรกว่าไม่เหมาะสมเสียแล้ว จำเป็นต้องปรับปรุงดำเนินการใหม่ โดยเจ้าหน้าที่ควบคุมจะรายงานประมวลพฤติกรรมของผู้ต้องขังแก่คณะกรรมการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพื่อดำเนินการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำอีกครั้ง ในทางปฏิบัติปกติจะมีการจำแนกลักษณะผู้ต้องขังซ้ำปีละครั้ง หรืออาจเร็วขึ้นในรายที่ผู้ต้องขังมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก และมีเหตุจำเป็นโดยจะพิจารณาเป็นรายบุคคล

สรุป ความมุ่งหมายสำคัญของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง และการจำแนกซ้ำก็เพื่อประโยชน์และสะดวกแก่การควบคุม และการอบรมแก้ไข ผู้ต้องขัง

4. ประโยชน์ของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

4.1 เป็นประโยชน์ในการวางแผนและการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล ทั้งยังรวมถึงการวิเคราะห์และดำเนินการติดตามตรวจสอบพิจารณาผู้ต้องขังแต่ละราย จนกระทั่งได้รับการลดวันต้องโทษและพักการลงโทษหรือพ้นโทษไป

4.2 เป็นผลดีแก่การบริหาร การปกครอง ควบคุมผู้ต้องขัง และทำให้ระเบียบวินัยของผู้ต้องขังดีขึ้น รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายของราชทัณฑ์ในระดับสูง

4.3 ทำให้เกิดแรงจูงใจในการฝึกวิชาชีพหรือทำให้ฝึกวิชาชีพและใช้แรงงานผู้ต้องขังได้ถูกต้องตามความถนัดของแต่ละคน

4.4 ทำให้ทัศนคติและความรู้สึกของผู้ต้องขังดีขึ้น เพราะเขาได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสม จึงเป็นการช่วยลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ต้องขังและเจ้าหน้าที่ควบคุม เป็นการลดความตึงเครียดของผู้ต้องขัง

4.5 เป็นประโยชน์ในการพิจารณาแยกประเภทผู้ต้องขัง ตามหลักทัศนคติที่สมเหตุผลยิ่งขึ้น

4.6 เป็นการช่วยลดภาวะความเสี่ยงภัยในการหลบหนี และการก่อการจลาจลของผู้ต้องขัง

4.7 เป็นประโยชน์ในการคัดเลือกผู้ต้องขังออกทำงานสาธารณะ

4.8 เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชน

5. อุปสรรคของการจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง

การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังจะประสบความสำเร็จและดำเนินการไปตามเป้าหมายได้ ต้องประกอบด้วยความพร้อมในด้านต่าง ๆ ของเรือนจำและทัณฑสถาน ทั้งด้านสถานที่ อุปกรณ์ และบุคลากร

แต่ในทางปฏิบัติมีอุปสรรคหลายประการที่ทำให้การจำแนกลักษณะผู้ต้องขังดำเนินการไปได้ไม่ราบรื่นดีเท่าที่ควร ได้แก่

5.1 ความแออัดคับแคบของผู้ต้องขังในเรือนจำและทัณฑสถาน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และสำคัญมากของทุกเรือนจำ โดยเฉพาะเรือนจำในประเทศที่กำลังพัฒนาเรือนจำที่แออัด มักเกิดเหตุร้ายได้ง่ายและเสมอ ๆ

5.2 บุคลากรของเรือนจำและทัณฑสถานขาดความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน

5.3 ผู้บัญชาการเรือนจำและทัณฑสถานขาดความดูแลเอาใจใส่

5.4 ปัญหาด้านแนวความคิดและการยอมรับเห็นคุณค่าของระบบจำแนกลักษณะผู้ต้องขัง เพราะเท่าที่ผ่านมาบุคลากรทางทัณฑวิทยาบางส่วนยังยึดมั่นในระบบทัณฑวิทยาแบบเก่า ๆ ที่เห็นว่าผู้ต้องขังเป็นคนชั่วร้าย คือด้านแก้ไขไม่ได้ มีความเชื่อว่าผู้ต้องขังเหล่านั้นไม่สามารถที่จะฟื้นฟูแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ และคิดว่าการแก้ไขเป็นแต่เพียงทฤษฎีเท่านั้น ไม่สามารถนำมาปฏิบัติให้ได้ผลจริง ๆ

5.5 ขาดบุคลากรด้านสังคมสงเคราะห์และจิตวิทยาแนะแนวเพื่อมาช่วยงานจำแนกลักษณะผู้ต้องขังในเรือนจำ

6. การให้ประโยชน์ตอบแทนความประพฤติของผู้ต้องขัง

มีจุดมุ่งหมาย เพื่อ

- (1) ส่งเสริมให้ผู้ต้องขังเอาใจใส่ในการอบรมแก้ไขความประพฤติ
- (2) สนับสนุนให้ผู้ต้องขังให้ความร่วมมือแก่เจ้าหน้าที่ในการรักษาระเบียบวินัยและพัฒนาตนเอง
- (3) ผู้ต้องขังจะช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ให้ข่าว ช่วยดูแลผู้ต้องขังด้วยกัน ซึ่งเรียกว่า "ผู้ช่วยเหลือเจ้าหน้าที่"

กระบวนการตอบแทนความประพฤติของผู้ต้องขัง ได้แก่ การให้สิทธิผลประโยชน์

6.1 ผลประโยชน์ตอบแทน มีอยู่หลายมาตรการ ได้แก่

- หลักการจัดชั้นของผู้ต้องขัง
- การพิจารณาให้ได้รับการพักการลงโทษ
- การอภัยโทษและการนิรโทษกรรม
- การคัดเลือกจัดส่งตัวนักโทษไปอยู่ทัณฑนิคม

7. การแบ่งชั้นนักโทษเด็ดขาด

การแบ่งชั้นนักโทษเด็ดขาด (คือนักโทษที่ศาลตัดสินลงโทษแล้ว) คือการจัดแบ่งนักโทษตามลำดับความประพฤติ ซึ่งมีการจัดแบ่งไว้ 6 ชั้น ดังนี้คือ

- (1) ชั้นเยี่ยม
- (2) ชั้นดีมาก
- (3) ชั้นดี
- (4) ชั้นกลาง
- (5) ชั้นเลว
- (6) ชั้นเลวมาก

8. วัตถุประสงค์ในการแบ่งชั้นนักโทษเด็ดขาด

เพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้นักโทษเด็ดขาดประพฤติตัวให้ดีขึ้น โดยอยู่ในระเบียบวินัย เชื่อฟัง เอาใจใส่การทำงาน ขยันขันแข็ง และทำตัวเป็นประโยชน์แก่เรือนจำในด้านต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจและมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นผลดีแก่การปกครองเรือนจำและทัณฑสถาน

นักโทษเด็ดขาดที่เข้ามาใหม่ จะถูกจัดให้อยู่ในระดับ "ชั้นกลาง" ก่อนเป็นเวลา 6 เดือน หลังจากนั้นจึงพิจารณาจัดชั้นอีกครั้ง

นักโทษที่ประพฤติตัวดีข้อมได้รับการเลื่อนชั้นให้สูงขึ้น แต่ในทางตรงกันข้ามถ้า นักโทษประพฤติตัวไปในทางไม่ดีต่าง ๆ ก็จะถูกลดชั้น

ชั้นของนักโทษเด็ดขาดมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประโยชน์อื่น ๆ ที่นักโทษควรได้ เช่น การลดวันต้องโทษ การพักการลงโทษ การอภัยโทษ การแบ่งเงินปันผลรางวัลจากการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตหรือค่าตอบแทนในการใช้แรงงานอื่น ๆ รวมทั้งการลากลับไปเยี่ยมบ้าน การพบญาติในวันพบญาติ การเยี่ยม การจ่ายตัวออกไปทำงานสาธารณะเพื่อลดวันต้องโทษ เป็นต้น

9. การเลื่อนชั้นนักโทษ

การเลื่อนชั้นนักโทษเด็ดขาด (คือนักโทษที่ศาลตัดสินลงโทษแล้ว) นี้คือประโยชน์หรือรางวัลอย่างหนึ่งซึ่งนักโทษเด็ดขาดได้รับตอบแทน เนื่องจากเป็นผู้ที่แสดงให้เห็นถึงความประพฤติดี มีความขยัน อุทิศตนในการทำงาน รักษาระเบียบวินัย เชื่อฟัง สนใจก้าวหน้าในการศึกษา อบรม ฝึกวิชาชีพ และช่วยเหลือทำงานบังเกิดผลดีหรือทำความชอบแก่ทางราชการเป็นพิเศษ เช่น ได้เข้าต่อสู้ขัดขวางป้องกันการแหกหักเรือนจำ เข้าช่วยเหลือเจ้าหน้าที่เรือนจำในภาวะอันตราย เลี่ยงอันตรายช่วยราชการ เข้าทำการต่อสู้ ป้องกัน จับกุม ผู้ต้องขังอื่นที่ก่อการจลาจลหรือก่อเหตุร้ายขึ้นภายในเรือนจำหรือช่วยทำการดับเพลิงในกรณีที่เกิดเพลิงไหม้ภายในบริเวณเรือนจำ เป็นต้น หลักการเลื่อนชั้นนักโทษเด็ดขาดของเรือนจำ จะต้องคำนึงถึงว่า การที่นักโทษเด็ดขาดผู้นั้นได้รับการเลื่อนชั้นสูงขึ้นไปแล้ว จะเป็นผลดีแก่การปกครอง การรักษาระเบียบวินัยของเรือนจำและเป็นประโยชน์แก่การขัดเกลานิคมความประพฤติของนักโทษเด็ดขาดผู้นั้นให้กลับตัวเป็นคนดี

10. การให้รางวัลหรือประโยชน์ตอบแทนแก่นักโทษที่ประพฤติดี

นักโทษเด็ดขาดคนใดแสดงให้เห็นว่ามีความประพฤติดี มีความอดสาหะ เอาใจใส่ในการศึกษา อบรม ฝึกวิชาชีพ ขยันทำงาน และช่วยเหลือราชการ ทำความดีความชอบแก่เรือนจำ จะได้รับประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่าง ดังนี้ (พ.ร.บ.ราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 มาตรา 32)

- (1) ให้ความสะดวกในเรือนจำ (เช่น มีสิทธิพิเศษมากกว่านักโทษทั่วไป)
- (2) เลื่อนชั้นให้สูงขึ้น
- (3) แต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าพนักงานเรือนจำ
- (4) ลาไม่เกิน 4 วัน ในคราวหนึ่ง โดยไม่รวมเวลาที่ต้องใช้ในการเดินทางเข้ามานับด้วย เมื่อมีความจำเป็นเห็นประจักษ์เกี่ยวกับด้วยธุรกิจสำคัญหรือกิจการในครอบครัว แต่ห้ามมิให้ออกไปนอกราชอาณาจักรสยาม และต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนด ระยะเวลาที่อนุญาตให้ลานี้มีให้หักออกจากการคำนวณเวลากำหนดโทษ

(5) พักการลงโทษ โดยต้องได้รับโทษมาแล้วเกินกว่า 1 ใน 3 ของกำหนดโทษตามหมายศาลในขณะนั้น หรือไม่น้อยกว่า 10 ปี ในกรณีที่ถูกตัดสินลงโทษจำคุกตลอดชีวิต

- (6) ลดวันต้องโทษจำคุกให้เดือนละไม่เกิน 5 วัน ตามหลักเกณฑ์
- (7) ส่งออกไปทำงานสาธารณะนอกเรือนจำ และใช้เวลาทำงานดังกล่าวลดวันต้องโทษ
- (8) ได้รับรางวัลจากเงินกำไรปันผลจากแรงงานและการผลิตสินค้าจำหน่าย

11. การแต่งตั้งนักโทษเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงานเรือนจำ

ตามมาตรา 32 (2) แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ว่าการแต่งตั้งนักโทษผู้ช่วยเหลือจะพิจารณาจากนักโทษเด็ดขาดชั้นเยี่ยม ที่ประพฤติคนดีถึงขนาดเท่านั้น แต่ในกรณีที่มีเหตุอันควรต้องแต่งตั้งนักโทษที่ไม่ได้อยู่ในชั้นดีเยี่ยมก็ทำได้ โดยให้ผู้บัญชาการเรือนจำแต่งตั้งเป็นพิเศษได้

การแต่งตั้งนักโทษเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าพนักงานเรือนจำนี้ ที่ใช้อยู่ทุกประเทศทั่วโลก วิธีนี้นักทฤษฎีวิทยาเห็นว่าเป็นดาบสองคม มีคุณอนันต์ และมีโทษมหันต์ เพราะผลปรากฏว่า⁹⁹

- นักโทษที่ได้รับแต่งตั้งมักจะวางตัวข่มขู่อยู่เหนือนักโทษอื่น ๆ

- นักโทษที่ได้รับแต่งตั้งมักเป็นต้นเหตุให้เกิดเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ ในเรือนจำ แต่ถ้า
ได้นักโทษที่มีความประพฤติดีจริง ๆ ก็จะเป็นผลดีมากต่อเรือนจำ ก็จะช่วยเจ้าพนักงาน ทุกอย่าง
ตั้งแต่งานธุรการ เอกสาร ทำงานแทนในบางกรณีและดูแลรักษาความปลอดภัย ฯลฯ

บทที่ 3

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังบางประเภท

1. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังชาวต่างประเทศ

เกี่ยวกับผู้ต้องโทษชาวต่างประเทศนั้น กรมราชทัณฑ์มีพระราชบัญญัติใช้เรียกว่า "พระราชบัญญัติการปฏิบัติเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศในการดำเนินการตามคำพิพากษาคดีอาญา พ.ศ.2527"⁷⁰

พระราชบัญญัตินี้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติสำหรับนักโทษที่มีสัญชาติไทยซึ่งรับโทษอยู่ต่างประเทศ เนื่องจากกระทำผิดอยู่ต่างประเทศ และนักโทษผู้ไม่มีสัญชาติไทยซึ่งรับโทษอยู่ในประเทศไทย เนื่องจากกระทำผิดในประเทศไทย

โดยกำหนดมาตรการให้มีการโอนตัวนักโทษดังกล่าวไปรับโทษที่ประเทศซึ่งนักโทษนั้นมีสัญชาติอยู่ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการที่แต่ละประเทศจะได้ให้การอบรมแก้ไขฟื้นฟูจิตใจผู้กระทำผิดที่มีสัญชาติของประเทศตนให้กลับตัวเป็นพลเมืองดีต่อไป

สำหรับนักโทษไทยที่จะอยู่ในข่ายของพระราชบัญญัตินี้ ถือเป็นบุคคลผู้มีสัญชาติไทยไม่ว่าจะมีสัญชาติอื่นด้วยหรือไม่ก็ตาม ซึ่งต้องคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้ลงโทษ และกำลังรับโทษอยู่ในต่างประเทศ

การได้สัญชาติไทยของนักโทษนั้น มีทั้งได้โดยกำเนิด โดยการสมรส หรือขอแปลงสัญชาติเป็นไทย

ส่วนนักโทษต่างประเทศก็คือชาวต่างประเทศที่เข้ามากระทำผิด และกำลังรับโทษอยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะเป็นคดียาเสพติดมากที่สุด

2. การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังติดยาเสพติดในทัณฑสถานบำบัดพิเศษ

กรมราชทัณฑ์ได้แยกผู้ต้องขังติดยาเสพติดไว้ต่างหาก ไม่ยังปะปนกับผู้ต้องขังคดีอื่นๆ เพื่อสามารถบำบัดรักษาและอบรมฟื้นฟูจิตใจ ฝึกวิชาชีพได้สะดวกเหมาะสมยิ่งขึ้น โดยจัดตั้งทัณฑสถานบำบัดพิเศษขึ้นไว้ควบคุมพวกติดยาโดยเฉพาะ มี 6 แห่ง คือ

1. ทัศนสถานบำบัดพิเศษบางเขน กรุงเทพมหานคร
2. ทัศนสถานบำบัดพิเศษชัยบุรี จังหวัดปทุมธานี
3. ทัศนสถานบำบัดพิเศษพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอยุธยา
4. ทัศนสถานบำบัดพิเศษขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
5. ทัศนสถานบำบัดพิเศษลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
6. ทัศนสถานบำบัดพิเศษหญิง อำเภอชัยบุรี จังหวัดปทุมธานี

จำนวนผู้ต้องขังติดยาเสพติดเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วทุกปีจนล้นเรือนจำ

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด มุ่งเน้นด้านการบำบัดรักษาพัฒนาจิตใจ ฝึกวิชาชีพ และป้องกันการนำสิ่งเสพติดมาเผยแพร่แก่ผู้ต้องขังเป็นสำคัญ

การบำบัดรักษาผู้ต้องขังติดยาเสพติด จะใช้วิธีหักดิบ คือการให้อดยาเสพติดโดยเด็ดขาด ผู้ต้องขังจะทุกข์ทรมานมากในระยะ 10 วันแรก มีอาการลงแดง อาละวาด พลุ่พล่า่น เจ็บปวดทรมานเพราะอยากยา ทางทัศนสถานจะให้ยาแก้ปวดประสาทวิตามินควบคู่ไปกับการอดยา

พอพ้น 15 วัน อาการของผู้ต้องขังก็เริ่มดีขึ้นเป็นลำดับ หากไม่หวนกลับไปเสพอีกเลย ก็จะหายขาด

ดังนั้น จึงมีการเข้มงวดกวดขันมากมิให้มีการลักลอบนำยาเข้ามาให้ผู้ต้องขัง ส่วนมากพวก ญาติ ลักลอบนำยาเสพติดมาให้โดยซุกซ่อนในอาหาร และวิธีอื่น ๆ ต่าง ๆ จนแม้แต่การขว้างปาข้ามรั้วไปให้

3. การควบคุมและบำบัดสำหรับผู้ต้องขังที่มีจิตไม่ปกติ

การควบคุมและบำบัดสำหรับผู้ต้องขังที่มีจิตไม่ปกติ ได้แก่ ผู้ต้องขังที่ผิดปกติดนธรรมดา ด้านสมองและจิตใจ ได้แก่

- 3.1 ผิดปกติทางเพศ = ประกอบอาชญากรรมทางเพศ
- 3.2 ผิดปกติทางใจ = จิตวิปริต พวกวิกลจริต
- 3.3 ผิดปกติจิตบกพร่อง = ปัญญาอ่อน

ผู้ต้องขังพวกนี้ เมื่อเข้ารับโทษจะได้รับการตรวจสอบจากนักจิตวิทยาและนักจิตเวชจิตแพทย์ เพื่อแยกประเภทควบคุมให้เหมาะสม

ในทางปฏิบัติ ผู้คุมจะไม่เข้มงวดในการควบคุมผู้ต้องขังจิตผิดปกติ ประเภทวิกลจริต และปัญญาอ่อนเท่าใดนัก เพราะพวกนี้โดยปกติแล้วจะไม่ก่อความยุ่งยากและที่ประกอบอาชญากรรมก็เพราะถูกชักจูง ชั่วๆเป็นส่วนใหญ่

แต่พวกที่ผิดปกติทางเพศ มีความวิปริตทางเพศ ประกอบอาชญากรรมทางเพศ พวกนี้ผู้คุมและจิตแพทย์จะควบคุมเข้มงวดมาก เพราะพวกนี้มักจะมีโทษหนักเพราะทำผิดร้ายแรงและไม่ได้บ้าแบบไม่รู้เรื่อง พวกนี้มีสติสัมปชัญญะเหมือนคนปกติเวลาปกติ ซึ่งส่วนใหญ่พวกนี้จะคิดหนีคุกมากจึงถือเป็นนักโทษเด็ดขาดที่อันตรายประเภทหนึ่ง

การควบคุมผู้ต้องขังดังกล่าวส่วนใหญ่มุ่งอบรมกล่อมเกลาจิตใจอารมณ์ ในระยะแรก ๆ จะให้การบำบัดรักษาด้วยยาประกอบด้วยพอนาน ๆ ก็จะพยายามใช้วิธีบำบัดรักษาในทางแก้ไขจิตใจพฤติกรรม

3.1 การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่มีความผิดปกติทางเพศ

สำหรับผู้กระทำผิดประกอบอาชญากรรมเพราะความผิดปกติของจิตใจ ทำให้วิปริตทางเพศนั้น ตามหลักอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมถือแนวพิจารณาดังนี้

ก่อนอื่น จะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ผู้ต้องขังกระทำผิดวิปริตทางเพศกับผู้กระทำผิดในคดีทางเพศปกติธรรมดาทั่วไปนั้น มีมูลเหตุแห่งการกระทำผิดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้กระทำผิดในคดีทางเพศ ปกติธรรมดาทั่วไป มีมูลเหตุอันเนื่องมาจากการมีสันดานเป็นผู้ร้าย ความมีอารมณ์โกรธแค้นหรือถูกช่วยจากผู้เสียหาย ส่วนผู้ต้องขังกระทำผิดวิปริตทางเพศ เป็นการกระทำผิดอันเนื่องมาจากภาวะจิตใจที่ผิดปกติเท่านั้น

โดยปกติแล้ว การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกระทำผิดวิปริตทางเพศ จำเป็นต้องแยกขังไม่ปะปนกับผู้ต้องขังอื่น ๆ ภายในบริเวณเรือนจำหรือมิฉะนั้น ก็ควบคุมให้การบำบัดรักษา ณ สถานพยาบาล ที่มีลักษณะกึ่งโรงพยาบาลและกึ่งทัณฑสถาน การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังประเภทนี้ในระบบการราชทัณฑ์ก้าวหน้า นิยมจัดให้มีคณะกรรมการพิเศษประกอบด้วยจิตแพทย์ นักสังคมสงเคราะห์ นักกฎหมาย และ ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์ ผลการบำบัดรักษา และพิจารณาปลดปล่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศทางภาคพื้นยุโรป สหรัฐอเมริกา และแคนาดา ในปัจจุบัน ได้นิยมใช้มาตรการจำเป็นแบบผสมผสานระหว่างหลักการบำบัดรักษา และหลักพิทักษ์ความปลอดภัย

ภัยแก่สังคมประกอบกันไปในกรปฏิบัติต่อผู้ต้องขังกระทำผิดทางเพศแบบรุนแรง (Dangerous Sex Offender)

3.2 ผู้ต้องขังวิกลจริตและจิตผิดปกติ (Insane and Mentally Abnormal

Offenders) การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโรครจิตในเรือนจำและทัณฑสถาน ได้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านการจัดสถานที่ควบคุมและรักษาความปลอดภัยแก่เจ้าหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเรือนจำและทัณฑสถานส่วนมาก ได้กำหนดโครงสร้างและแผนงานไว้สำหรับคุมขังผู้ต้องขังปกติทั่วไปเท่านั้น ทั้งยังปรากฏอีกว่า ผู้ต้องขังโรครจิตมักจะกระทำการก่อความวุ่นวาย ทำร้ายร่างกายตนเองหรือผู้อื่นอยู่เสมอ การควบคุมผู้ต้องขังประเภทนี้ จึงต้องอยู่ในความดูแลของเจ้าพนักงานเรือนจำและการตรวจรักษาของแพทย์อย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีผู้ต้องขังโรครจิตที่มีอาการรุนแรงจะต้องแยกห้องขังเป็นพิเศษ ไม่ปะปนกับผู้ต้องขังอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้ต้องขังที่เป็นโรครจิตกระทำอันตรายต่อเครื่องมือเครื่องใช้ หรือทำร้ายเจ้าหน้าที่ผู้ต้องขังอื่น ๆ หรือกระทำอัตวินิบาตกรรมตนเอง

การปฏิบัติที่ขอบด้วยเหตุผล และหลักมนุษยธรรมทั่วไปแล้ว มีความเห็นว่าการควบคุมผู้ต้องขังวิกลจริตและจิตผิดปกติไม่ควรให้อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าพนักงานเรือนจำหรือทัณฑสถานแต่เนื่องจากสถานพยาบาลชุมชนภายนอก ไม่สามารถที่จะรับผู้ต้องขังดังกล่าวไว้บำบัดรักษาได้ จึงจำเป็นต้องควบคุมผู้ต้องขังวิกลจริตไว้ในเรือนจำโดยปริยาย⁷¹

แต่ในประเทศที่เจริญอย่างอังกฤษ อเมริกา และกลุ่มประเทศแถบสแกนดิเนเวีย จะไม่ส่งตัวผู้กระทำผิดที่จิตไม่ปกติเข้าคุกคุมขัง แต่จะส่งไปยังสถานบำบัดทางจิตเวชที่จัดตั้งขึ้น โดยเฉพาะ เพราะรักษาทางใจและแก้ไขพฤติกรรม หากเห็นว่าบำบัดด้วยวิธีใดก็ได้ผลก็จะใช้มาตรการตัดปัญหาในระยะยาวคือการทำให้หมั้นแก่อาชญาผู้กระทำผิดทางเพศที่รุนแรงรักษาไม่หาย

ส่วนผู้จิตผิดปกติ จิตบกพร่องและวิกลจริต ปัญญาอ่อน ในต่างประเทศก็จะรักษาในชั้นแรก แต่ถ้าทดสอบแล้วเห็นว่าไม่อาจรักษาให้หายได้ ก็จะทำให้หมั้นถาวรให้ทั้งหญิงและชาย เพื่อมิให้มีโอกาสแพร่พันธุ์ที่มีโครโมโซมผิดปกติอีกต่อไป

3.3 การควบคุมผู้ต้องขังจิตผิดปกติบกพร่อง ปัญญาอ่อน

พวกปัญญาอ่อนเหล่านี้ มักถูกเรียกว่า "พวกปัญญานิ่ม" "สมองนิ่ม" หรือ "ไอคิวต่ำ"

พวกปัญญาอ่อนมักจะถูกหลอกให้กระทำความผิด คือบุคคลที่มีความเจริญของสมองไม่เต็มที่ สมองไม่พัฒนาไปตามอายุ มีสติปัญญาอ่อนกว่าเด็ก

พวกนี้มักมีปัญหาส่วนตัวด้านจิตใจและครอบครัวซ้ำเติมอีก คือพ่อแม่ไม่เอาใจใส่ ไม่รักษาจริงจังเพราะอับอายที่มีลูกปัญญาอ่อน หรือเพราะเห็นว่ารักษาไปก็ไม่มียาประโยชน์สิ้นเปลืองเงินทอง เพราะต้องเก็บเงินไว้ส่งเสียเลี้ยงดูลูกคนอื่นที่ไม่ปัญญาอ่อน

พวกปัญญาอ่อนเมื่อโตขึ้นก็จะถูกล่อลวงเป็นเครื่องมือของพวกมิจฉาชีพกลายเป็น อาชญากร โสเภณี ดิตยาเสพติด เป็นต้น

เหตุที่พวกปัญญาอ่อนต้องถูกจับเมื่อกระทำความผิดและถูกลงโทษจำคุก เพราะเป็นไปตามกฎหมายอาญาที่ว่า ฐานะของคนพิการในด้านรับผิดชอบในทางอาญาสามารถแยกเป็น 2 ประเด็นคือ

(1) พิการทางกาย คนพิการทางกายยังคงต้องรับผิดชอบในทางอาญาเช่นเดียวกับคนปกติร่างกายสมบูรณ์

(2) ความพิการทางใจ อาจเป็นข้อแก้ตัวที่จะทำให้ไม่ต้องรับโทษ สำหรับความผิดที่กระทำ ตามกฎหมายอาญา มาตรา 65 กล่าวว่า ผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตัวเองได้ เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ แต่ถ้าผู้กระทำความผิดยังสามารถรู้ความผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตัวเองได้บ้าง ผู้นั้นต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น

ด้วยประเด็นหลังนี้เองทำให้พวกปัญญาอ่อนต้องได้รับโทษ

ซึ่งโดยปกติแนวปฏิบัติสากลจะสั่งให้โรงพยาบาลจิตเวช เป็นผู้ทดสอบหาว่าปัญญา ก่อนจะตัดสินลงโทษ

กรมราชทัณฑ์ไทยยังไม่เคยมีการสำรวจว่ามีนักโทษปัญญาอ่อนอยู่จำนวนเท่าใด แต่คาดว่าไม่ถึง 1%

การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังปัญญาอ่อน ราชทัณฑ์จะแบ่งนักโทษปัญญาอ่อนเป็น 3 พวก คือ

(1) พวกปัญญาอ่อนไม่มากนัก

พวกนี้สามารถพูดรู้เรื่อง จึงให้ขังร่วมกับนักโทษปกติ โดยระยะแรก ๆ จะอยู่ในความสอดส่องดูแลของนักจิตวิทยาของเรือนจำอย่างใกล้ชิด ต่อมาก็จะพยายามฝึกวิชาชีพให้

(2) พวกพิการปานกลาง

พวกนี้มักมีอาการไม่ปกติ หงุดหงิด โมโหง่ายเมื่อถูกล้อเลียน พวกนี้สภาพอารมณ์แปรปรวนง่าย ไม่สามารถฝึกฝนวิชาชีพได้ ต้องคอยดูแลใกล้ชิดเสมอ แต่ยังขังปนกับผู้ต้องขังปกติ

(3) พวกปัญญาอ่อนมาก (พวกนี้ต่างประเทศจะทำหมันถาวรหมด)

พวกนี้พูดไม่รู้เรื่องเลย ไม่รู้ประวัติแน่นอน เป็นพวกที่น่าสงสารและน่าหนักใจมาก เพราะไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้เลย พวกนี้จะถูกจัดให้แยกขังต่างหากไม่ปนกับนักโทษอื่น ๆ เวลากลางวันก็จะปล่อยให้นั่งเล่นในบริเวณที่มีธรรมชาติร่มรื่น

พวกปัญญาอ่อนมากนี้ ในต่างประเทศที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีสูง เช่น อเมริกา อังกฤษ และกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย จะทำหมันถาวรให้แก่พวกนี้หมด

4. การปฏิบัติต่อกิจ (ผู้ต้องขัง) ในกรณีตกเป็นผู้ต้องหาในคดีอาญา

ในสมัยก่อน พ.ศ.2505 ถ้าพระภิกษุกระทำผิดถูกฟ้องจนศาลตัดสินคดีแล้วก่อนจะลงโทษได้ต้องส่งคำพิพากษามาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน จึงทำตามคำตัดสินนั้นได้...อีกทั้งให้ใช้คำนำหน้าเรียกชื่อว่า "สมิ"⁷²

สำหรับกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันนี้มีบัญญัติอยู่ในมาตรา 29 และมาตรา 30 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ดังนี้

มาตรา 29 พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัด ไม่ยอมรับตัวไว้ควบคุมหรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม หรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

มาตรา 30 เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง พระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษา หรือคำ

ตั้งของศาลมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น

กรณีตามมาตรา 30 ในมาตรา 30 ใช้ถ้อยคำแตกต่างกันออกไปจากมาตรา 29 คือใช้คำว่า "... ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล" ดังนั้นถ้ากรณีเกิดขึ้นตามมาตรา 30 และเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่นยังไม่ได้ดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศก็เป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานเรือนจำที่จะดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียก่อน ต่อเนื่องไปจึงนำไปจำคุก กักขัง หรือขัง

การที่เจ้าพนักงานจะจัดดำเนินการ ให้พระภิกษุที่ต้องหา ในคดีอาญาสละสมณเพศตามนัยมาตรา 29 และมาตรา 30 นั้นเห็นว่าเจ้าพนักงานจะต้องนำพระภิกษุรูปนั้น ไปยังเจ้าคณะผู้มีอำนาจในทางการคณะสงฆ์ ให้ท่านดำเนินการสึกให้ มิใช่เป็นกรณีที่เจ้าพนักงานจะข่มขืนใจ ขู่ข่มขู่ ปลดปล่อยเอาสบงจีวรของพระภิกษุรูปนั้นออกจากร่างของท่านโดยพลการก็หาไม่ได้

5. การเยี่ยมผู้ต้องขัง

ในทางปฏิบัติที่ใช้อยู่ทั่วไปในปัจจุบัน มีหลายรูปแบบ ตั้งแต่แบบการเยี่ยมที่เข้มงวดมากที่สุด ไปจนถึงการเยี่ยมที่ปล่อยอิสระมากที่สุด

รูปแบบการเยี่ยมผู้ต้องขังที่เข้มงวดมากที่สุด ได้แก่ การเยี่ยมโดยการพูดผ่านลูกกรง วิธีนี้ผู้ต้องขังและผู้เยี่ยมไม่มีโอกาสสัมผัสกันได้เลย และจะมีเครื่องกีดขวางกันให้อยู่ห่างกันมาก เวลาจะพูดคุยต้องใช้ตะโกน บางประเทศก็ใช้วิธีพูดผ่านช่องเล็ก ๆ หรือพูดทางโทรศัพท์ที่มีเครื่องดักฟัง

การเยี่ยมที่เข้มงวดน้อยที่สุด ได้แก่ การเยี่ยมที่ผู้ต้องขังกับผู้เยี่ยมสามารถพูดคุยใกล้ชิดและสัมผัสได้สะดวก โดยมีผู้คุมดูแลอยู่ห่าง ๆ หรือดูแลอยู่ภายนอกบริเวณใกล้ ๆ การเยี่ยมแบบนี้มีตั้งแต่การเยี่ยมแบบตัวต่อตัวถึงตัวและแบบไม่เป็นทางการ ไปจนถึงแบบที่มีอิสระมากที่สุดคือการเยี่ยมแบบ "เพื่อใช้ชีวิตคู่" (Conjugal Visit) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาได้ โดยทางเรือนจำจะจัดสถานที่ไว้ให้เพื่ออำนวยความสะดวกและให้อิสระมากที่สุด

การเยี่ยมแบบเพื่อใช้ชีวิตคู่ (Conjugal Visit) เป็นรูปแบบการเยี่ยมที่ยึดแนวความคิดทางทัณฑวิทยาแบบใหม่ที่ยึดหลักการแก้ไข เห็นอกเห็นใจและพยายามปฏิบัติต่อผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรมสูง และเพื่อเป็นรางวัลตอบแทนในการประพฤติตนดีของผู้ต้องขัง การเยี่ยมแบบเพื่อ

ใช้ชีวิตคู่นี้มีปฏิบัติอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการอยู่ในหลายประเทศมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ไม่เป็นที่เปิดเผยแพร่หลายนัก ปัจจุบันปฏิบัติอยู่ในเฉพาะทัศนสถานเปิดของเรือนจำในแถบประเทศเอเชียและอเมริกาใต้และในเรือนจำของบางประเทศในยุโรปและบางมลรัฐของอเมริกา โดยถือว่าการเยี่ยมแบบนี้จะทำให้ผู้ต้องขังประพฤตินดีสามารถปรับตัวกลับเข้าสู่สังคมได้ง่ายขึ้น และที่สำคัญมีผลดีแก่สุขภาพจิตของผู้ต้องขังและครอบครัวอย่างยิ่ง⁷³

ปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ไทย ได้จัดให้มีการเยี่ยม "พิเศษ" ขึ้นเรียกว่า "วันพบญาติ" เป็นวันที่จัดให้นักโทษได้พบกับญาติ ครอบครัวอย่างใกล้ชิด มีการรับประทานอาหารร่วมกัน มีอิสระมากพอสมควรนักโทษที่มีความประพฤติดีเยี่ยมจะได้รับการคัดเลือกให้พบกับญาติ ครอบครัวได้ โดยญาติและครอบครัวมาแสดงความจำนงไว้กับเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ก็จะนำตัวนักโทษที่มีสิทธิพบญาติได้พบและได้ใกล้ชิดกับญาติและครอบครัวเป็นเวลานานบริเวณสนามที่เตรียมไว้ ในโอกาสจัดงานวันพบญาตินี้ทางราชทัณฑ์ก็ถือโอกาสจัดงานแสดงและจำหน่ายสินค้าไปด้วย ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนอย่างมาก

บทที่ 4

การอบรมแก้ไขและการใช้แรงงานผู้ต้องขัง

1. นโยบายในการอบรมแก้ไขและฝึกวิชาชีพ

นโยบายในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดของงานราชทัณฑ์ในปัจจุบัน เป็นนโยบายที่มีลักษณะของการผสมผสานระหว่างการควบคุมผู้กระทำผิด มิให้หลบหนีและการแก้ไขอบรมผู้กระทำผิด

ในขณะที่การควบคุมผู้กระทำผิดเป็นเรื่องของการควบคุมไว้มิให้ผู้กระทำผิด ไปก่อความเดือดร้อนให้แก่บุคคลอื่นในสังคม และมีลักษณะเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดให้สำนึกในผลของการกระทำของตน มิให้เป็นที่เอาเยี่ยงอย่างของบุคคลอื่นนั้น การแก้ไขอบรมผู้กระทำผิดเป็นเรื่องของการมองไปในอนาคต โดยมุ่งที่จะให้ผู้กระทำผิดสามารถกลับเข้าไปใช้ชีวิตในสังคมได้ เช่น บุคคลอื่น ๆ โดยทั่วไปในสังคมไม่ให้หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก

การแก้ไขอบรมผู้กระทำผิดให้กลับเข้าสู่สังคมนั้น มีขอบเขตกว้างขวางนับตั้งแต่การให้การศึกษาอบรม การให้สวัสดิการช่วยเหลือ การสังคมสงเคราะห์ การใช้เทคนิคทางด้านทัณฑวิทยา และที่สำคัญก็คือการฝึกฝนอาชีพให้สามารถมีความรู้ ความชำนาญในการทำงานติดตัวออกไปประกอบอาชีพในสังคมภายหลังพ้นโทษได้⁴

ในการฝึกวิชาชีพให้กับผู้ต้องขังเพื่อให้มีวิชาชีพติดตัวไปหลังพ้นโทษนั้น จำเป็นจะต้องให้การศึกษาทั้งทางด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ โดยคำนึงถึงงานที่สอดคล้องกับความต้องการ หรือความเหมาะสมกับผู้ต้องขังที่มาจากพื้นเพที่แตกต่างกันออกไป และโดยคำนึงถึงว่าเป็นงานที่เป็นที่ต้องการของตลาด หรือเป็นงานที่ผู้ต้องขังจะได้นำความรู้ความชำนาญงานไปหาเลี้ยงชีพภายหลังพ้นโทษได้

นโยบายกรมราชทัณฑ์ที่สำคัญนโยบายหนึ่ง คือการเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังได้มีโอกาสรับใช้หรือบริการสังคม ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบของการฟื้นฟูบูรณภาพผู้ต้องขังที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้ต้องขังตระหนักและสำนึกในความผิดของตัวเอง อีกทั้งเป็นการมุ่งพัฒนาทัศนคติค่านิยมของผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคม ทำให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่ายังมีค่า มีประโยชน์ต่อสังคม แม้

จะอยู่ในสภาพของผู้ต้องขัง แต่ก็สามารถมีโอกาสรับใช้หรือบริการสังคมได้ อันเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ทำให้สังคมยอมรับ มีทัศนคติที่เปิดกว้างและให้โอกาสแก่ผู้พ้นโทษ ซึ่งมีความประพฤติดีและมีฝีมือในการประกอบอาชีพ สามารถกลับคนเป็นพลเมืองดีของสังคมต่อไปอย่างปกติสุข

การบริการสังคมของผู้ต้องขังที่กรมราชทัณฑ์ดำเนินอยู่ โดยปรากฏแก่สายตาสาธารณชนในปัจจุบัน คือการปลูกสวนป่า การทำงานสาธารณะ การฝึกอบรมผู้ต้องขังวัยหนุ่ม ให้เป็นลูกเสือวิสามัญ และวัยหนุ่มอาสาพัฒนา ซึ่งเป็นการใช้มาตรการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง โดยไม่ใช้เรือนจำ เป็นการให้ศิลปะแห่งการแก้ไข พันธุ์ผู้ต้องขังให้สามารถช่วยเหลือตัวเองและสังคมได้ในที่สุด นี่คือนโยบายของ "ผู้ต้องขังกับการให้บริการสังคม" และนับเป็นก้าวใหม่อีกส่วนหนึ่งของการบริหารงานราชทัณฑ์ในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน งานราชทัณฑ์ได้มุ่งเน้นการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังในชุมชน โดยคัดเลือกผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี ไปช่วยงานสาธารณะต่าง ๆ รวมทั้งการช่วยเหลือภัยธรรมชาติ สาธารณภัยต่าง ๆ และการช่วยเหลืองานของศาสนสถาน โดยให้นักโทษไปช่วยงานกิจการต่าง ๆ ของวัดในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา ร่วมทำบุญฟังธรรมกับประชาชน การทำเช่นนี้ นักโทษจะมีความภูมิใจ สบายใจ มีผลดีด้านจิตใจและการแก้ไขนิสัย และเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีแก่นักโทษ ส่วนประชาชนก็จะค่อย ๆ คลายความหวาดกลัว ดูหมิ่น รังเกียจนักโทษ และมีทัศนคติที่ดีแก่นักโทษ วิธีการดังกล่าวเป็นการเตรียมผู้ต้องขังให้มีส่วนร่วมกับการสังคมได้สัมผัสสังคมภายนอก และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งจะเป็นผลดีในการกลับไปใช้ชีวิตเป็นพลเมืองดีหลังจากพ้นโทษ⁷⁵

การแก้ไขผู้ต้องขังจะบรรลุผลสำเร็จที่ดีก็ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างประกอบประสานกัน ได้แก่ งบประมาณ อุปกรณ์เครื่องมือ และที่สำคัญที่สุด คือ เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมและมนุษยสัมพันธ์ในการอบรมแก้ไขนิสัย พันธุ์จิตใจผู้ต้องขัง

2. ลักษณะพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของผู้ต้องขัง⁷⁶

นักทัณฑวิทยาของงานราชทัณฑ์ในประเทศต่าง ๆ จะศึกษาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของผู้ต้องขังภายในสังคมเรือนจำแล้วจัดแบ่งผู้ต้องขังออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการควบคุมและขัดเกลาผู้ต้องขัง

นักทฤษฎีของไทยได้จัดแบ่งผู้ต้องขังไทย ตามลักษณะพฤติกรรมและความสัมพันธ์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้คือ

2.1 พวกเก่าๆ ได้แก่ ผู้ต้องขังที่อยู่ในคุกมานานจนเสมือนว่าคุกคือบ้านของตนเอง พวกนี้มีความเคยชินและชำนาญในการหลบหนีการทำงานด้วยวิธีการต่าง ๆ และชอบแสดงพฤติกรรมที่ผู้ต้องขังอื่น ๆ ไม่กล้าทำ พวกนี้เป็นปัญหาในการปกครอง

2.2 พวกขาใหญ่ คือ พวกผู้ต้องขังที่กล่าวกันว่าเส้นใหญ่หรือมีความสนิทชิดชอบใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ หรือได้รับให้อยู่ในความดูแลของเจ้าหน้าที่ระดับสูง หรือผู้มีอิทธิพลฝากมา

2.3 พวกเพี้ยน ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีจิตใจไม่ปกติ พวกโรคจิต โรคประสาท พวกนี้มักจะแสดงพฤติกรรมเพี้ยน ๆ ให้เห็นอยู่เสมอ พวกนี้มักถูกช่วยดูแลจากผู้ต้องขังด้วยกันเสมอ

2.4 พวกหัวหมอ ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีการศึกษาดี หรือมีความรู้เรื่องคดีดี พวกนี้จะรู้เรื่องเรือนจำและขั้นตอนในขบวนการยุติธรรมดีพอสมควร พวกนี้มักจะเป็นที่ปรึกษาของผู้ต้องขังอื่น และมักแนะนำให้ผู้ต้องขังเรียกร้องสวัสดิการต่าง ๆ

2.5 พวกอิทธิพล ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีอิทธิพลมาก่อนที่จะมาติดคุก มีอำนาจทางการเงิน และเมื่อมาอยู่ในคุกก็ยังทำตัวยิ่งใหญ่มีอิทธิพล มีผู้ต้องขังเป็นพรรคพวกมากและยังใช้อิทธิพลทางการเงินกับพวกเจ้าหน้าที่ด้วย

2.6 พวกแท็กซี่ ได้แก่ ผู้ต้องขังที่ถูกญาติและครอบครัวตัดขาด ไม่สนใจส่งเสียเงินทอง ไม่มาเยี่ยม พวกนี้จะรับจ้างผู้ต้องขังอื่น ๆ ที่มีเงินจ้าง พวกนี้จะรับจ้างทำได้ทุกอย่าง พวกนี้มีฉายาอีกชื่อหนึ่งว่า "ซามูไร"

2.7 พวกขี้ยา ได้แก่ ผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติด อาจจะติดยาตั้งแต่ก่อนติดคุก หรืออาจจะมาติดในคุกก็ได้ พวกนี้เจ้าหน้าที่ต้องคอยควบคุมตรวจตราเสมอ เพราะจะหาโอกาสและวิธีให้ได้ยาเสพติดมาเสพ

2.8 พวกพ่อค้า ได้แก่ ผู้ต้องขังที่ชอบค้าขายในเรือนจำ พวกนี้จะขายของหลายชนิด และจะมีมนุษยสัมพันธ์ รู้จักผู้ต้องขังมาก ส่วนมากจะขายในระบบเงินเชื่อแต่ราคาสูง

2.9 พวกน้อง ได้แก่ ผู้ต้องขังที่มีพฤติกรรมเป็นกะเทย หรือคล้ายผู้หญิง พวกนี้จะถูกผู้ต้องขังอื่นที่แข็งแรง หรือผู้มีอิทธิพลคุ้มครองเรียกว่า "เลี้ยงน้อง"

2.10 พวกเสื้อเดียว ผู้ต้องขังประเภทนี้แบ่งเป็น 2 พวก คือพวกที่เป็นผู้ต้องขังที่มีโทษสูงคดีอุกฉกรรจ์ อีกพวกคือพวกที่ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใคร พวกเสื้อเดี่ยวนี้อาจจะไม่มี ความสัมพันธ์ยุ่งเกี่ยวกับผู้ต้องขังอื่น และผู้ต้องขังอื่นก็ไม่กล้าไปคบค้าด้วย พวกนี้ไม่มีปัญหาใน การปกครอง แต่ต้องคอยระวังมากเพราะมักจะคิดหลบหนีอยู่เสมอ และเป็นพวกที่กล้าลงมือเสี่ยง

นักทัณฑวิทยามีความเห็นว่าเป็นบรรดาผู้ต้องขังประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น พวกขา ใหญ่ นับว่าเป็นกลุ่มผู้ต้องขังที่สำคัญ เพราะพวกขาใหญ่ที่ดีจะเป็นเสมือนแขนขาของเจ้าหน้าที่ ให้ ความช่วยเหลือหรือทำงานช่วยในด้านการควบคุม และรักษาความปลอดภัยและงานอื่น ๆ จน กล่าวดูได้ว่าเรือนจำดำเนินกิจการต่าง ๆ ได้เพราะพวกขาใหญ่เหล่านี้ โดยมีเจ้าหน้าที่ระดับสูงเป็นผู้ วินิจฉัยสั่งการในเรื่องที่นอกเหนือไปจากงานประจำ พวกขาใหญ่จึงมีอำนาจชอบธรรมจากเจ้า- หน้าที่ในการปกครองผู้ต้องขังอื่น ๆ พวกขาใหญ่จะได้รับอนุญาตให้มีสิทธิพิเศษต่าง ๆ พวกขา ใหญ่จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ระดับสูง ได้แก่ พัสดี หรือหัวหน้างาน

พวกขาใหญ่นี้ บรรดาผู้ต้องขังอื่น ๆ ไม่ค่อยชอบ แต่จะไม่กล้าแสดงออกนอกหน้า เพราะเห็นว่าพวกขาใหญ่นี้มีอภิสิทธิ์เหมือนพวกตน และมักจะเบ่งและข่มขู่พวกตน นอกจากนี้ บรรดาเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยก็ไม่ค่อยชอบพวกขาใหญ่นัก

นอกจากนี้ ก็มีพวกหัวหมอนที่มักจะเป็นตัวการในการเรียกร้อง หรือฝ่าฝืนกฎระเบียบ ต่าง ๆ ที่ผู้ต้องขังไม่พอใจ พวกหัวหมอนมีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีกับเจ้าหน้าที่ทุกระดับ พวกหัวหมอนนี้ จัดว่าปกครองยาก

ส่วนพวกอิทธิพลก็เป็นกลุ่มที่สร้างความลำบากในการปกครอง เป็นปัญหายุ่งยาก ลำบากใจแก่เจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยมาก พวกนี้มักอยู่เบื้องหลังการฝ่าฝืนกฎระเบียบ และทำสิ่งต้องห้าม ต่าง ๆ เสมอ โดยใช้ผู้ต้องขังที่เป็นพรรคพวกเป็นคนลงมือ

3. การให้การศึกษาระดับอุดมศึกษา

การให้การศึกษาระดับอุดมศึกษาแก่ผู้ต้องขังนั้น ทางราชทัณฑ์ไทยได้มีนโยบายเปิดกว้างให้ผู้ต้องขัง ที่ต้องการศึกษาเล่าเรียนได้มีโอกาสศึกษาได้สูงถึงระดับอุดมศึกษา

มีการศึกษาสายสามัญ สายอาชีพ และการศึกษาทางธรรม ผู้ต้องขังมีสิทธิเรียน และสอบเทียบชั้นระดับการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ต้องขังมีสิทธิศึกษาทางสายอาชีพ ช่างต่าง ๆ และผู้ต้องขังที่สนใจทางศาสนาก็สามารถศึกษาและสอบเทียบนักธรรมตรี โท เอก ได้

ในปัจจุบันราชทัณฑ์มีการส่งเสริมการศึกษาของผู้ต้องขังอย่างมาก โดยมีการติดต่อขอความร่วมมือจากมหาวิทยาลัยเปิด ให้รับผู้ต้องขังเข้าเป็นนักศึกษา จัดห้องสมุดในเรือนจำ จัดสอบและให้ปริญญาบัตรในเรือนจำ

การอบรมจิตใจผู้ต้องขัง ทางราชทัณฑ์ได้เน้นมากเช่นกัน โดยจัดให้มีการแสดงธรรมเป็นประจำ และมีการสอนศาสนาและหลักธรรมของศาสนาต่าง ๆ ในวันสำคัญทางศาสนาก็พานักโทษที่มีความประพฤติดีไปบำเพ็ญประโยชน์แก่วัดและทำบุญร่วมกับประชาชน นอกจากนี้ยังมีโครงการฝึกสมาธิ สงบจิตใจ โดยจัดผู้มีความรู้มาอบรมและสอนผู้ต้องขังให้ทำสมาธิเป็นประจำ

4. การใช้แรงงานและการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง

4.1 วัตถุประสงค์ของการใช้แรงงานผู้ต้องขัง

4.1.1 เพื่อฝึกอบรมวิชาชีพและแก้ไขให้ผู้ต้องขังกลับตัวเป็นคนดี

4.1.2 เพื่อฝึกนิสัยนักโทษให้รู้คุณค่าของการทำงาน และการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

4.1.3 เพื่อให้ นักโทษได้ฝึกฝนและเรียนรู้ในการผลิตสิ่งต่าง ๆ หรือทำงานเพื่อจะเป็นความรู้ความสามารถติดตัวไปใช้ประโยชน์ภายหลังพ้นโทษ

4.1.4 เพื่อให้ผู้ต้องขังพ้นจากภาวะเบื่อหน่าย คลายความเครียดและไม่ค่อยมีเวลาคิดฟุ้งซ่าน หรือคิดหลบหนี

4.1.5 เพื่อชดเชยค่าใช้จ่ายของเรือนจำบ้าง โดยนำเงินที่ได้จากการทำงานของนักโทษส่วนหนึ่งมาใช้จ่ายพัฒนาปรับปรุงเรือนจำให้ดีขึ้น และทำให้นักโทษได้รับเงินปันผลเก็บไว้เป็นทุนสะสม

เรือนจำและทัณฑสถานในอเมริกา สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 มีปัญหาการใช้แรงงานผู้ต้องขังผลิตสินค้าเป็นโครงการเพื่อมุ่งหวังผลกำไร ในเชิงการค้าเป็นสิ่งสำคัญ มีการผลิตสินค้าทั้งกลางวัน กลางคืน (มีการทำล่วงเวลา) เพื่อผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายในตลาดภายนอกในราคาต่ำกว่าท้องตลาด จนรัฐต้องออกกฎหมายควบคุมเรียกว่า Hawes-Cooper Act

Hawes-Cooper-Act คือกฎหมายควบคุมเกี่ยวกับการใช้แรงงานผู้ต้องขังผลิตสินค้าออกแข่งกับการผลิตสินค้าของเอกชนในราคาต่ำอันเป็นการค้า กล่าวคือ เรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ มีแรงงานนักโทษมากมายและมีค่าใช้จ่ายต้นทุนในการผลิตต่ำ ดังนั้นจึงสามารถจำหน่ายสินค้าในราคาต่ำทำให้ผู้ผลิตฝ่ายเอกชนมีความเดือดร้อนเพราะมีต้นทุนในการผลิตสูงเนื่องจากค่าแรงสูง ทำให้สินค้ามีราคาสูงกว่าของเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ จึงร่วมมือกันประท้วงเรียกร้องให้ทางราชการออกกฎหมายควบคุมการผลิตสินค้าของเรือนจำและทัณฑสถานต่าง ๆ ออกจำหน่ายแข่งขันในท้องตลาด ทางราชการอเมริกาได้ออกกฎหมายควบคุมเรื่องนี้ในปี ค.ศ.1934

4.2 การใช้แรงงานผู้ต้องขังในประเทศไทย

การใช้แรงงานนักโทษทำงาน โดยเฉพาะงานสาธารณะ เป็นบทบาทหนึ่งของนักโทษในการทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม การใช้แรงงานนักโทษ การทำงานสาธารณะ และทำประโยชน์ในกิจการเพื่อสังคมบ้านเมืองอื่น ๆ มีมานานแล้วในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้แรงงานนักโทษขุดคูคลอง ทำถนน ก่อสร้างซ่อมแซมอาคารสถานที่ และทำงานหนักหรืองานที่คนทั่วไปไม่ยอมทำในกรณีพิเศษ เช่น การสงคราม ก็ใช้นักโทษเป็นหน่วยกล้าตาย (บางครั้ง) เสียชีวิต

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ) ในปี พ.ศ.2419 สมัยรัชการที่ 5 พวกชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย ได้ตั้งสมาคมอั้งยี่ มีพฤติกรรมอยู่เหนือกฎหมาย ทำความเดือดร้อนแก่สังคม จนถึงขั้นก่อการจลาจลใหญ่ที่เมืองภูเก็ต เจ้าเมืองภูเก็ตในสมัยนั้นก็ได้อาศัยนักโทษในเรือนจำที่มีอยู่ประมาณ 100 คนเศษ สมทบกับกำลังตำรวจ (ที่มีไม่เพียงพอ) และทหารอีกประมาณ 100 คนเศษ ช่วยกันปราบปรามพวกจลาจลที่มีจำนวนมากกว่า 3,000 คน สงบราบคาบลงได้ ในเหตุการณ์ครั้งนั้นนักโทษทั้งหลายต่างปฏิบัติภารกิจด้วยความกล้าหาญไม่กลัวตาย จนเป็นที่ยกย่องทั่วไป⁷⁷

ในปี พ.ศ.2440 ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการมณฑลนครชัยศรีมาตั้งบริเวณพระปฐมเจดีย์ ซึ่งแต่เดิมในสมัยนั้นเป็นป่า การก่อสร้างและหักล้างถางป่าเป็นงานหนักมาก จึงได้ให้นักโทษทำเป็นส่วนใหญ่จนเสร็จสำเร็จ

ในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เสร็จสิ้นใหม่ ๆ ในระบอบนั้นประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกมีปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ขาดแคลนอาหารเครื่องอุปโภคบริโภคไปทั่ว ประชาชนทั่วโลก

ลำบากมาก ประเทศไทยก็เช่นกัน รัฐบาลในสมัยนั้นได้แก้ปัญหาการขาดแคลนอาหารและราคาอาหารเครื่องบริโภคแพง ด้วยการใช้นักโทษชั้นดีจากเรือนจำกลางบางขวาง และเรือนจำกลางคลองเปรม ประมาณ 200 คน ไปอยู่ที่เรือนจำชั่วคราวบางบัว อำเภอบางเขน เพื่อทำนา ปลูกผัก เลี้ยงหมู เป็ด ไก่ ปลา เพื่อจำหน่ายผลิตผลให้แก่ประชาชนในราคาถูกกว่าท้องตลาด นับเป็นการใช้แรงงานนักโทษในการแก้ปัญหาปากท้องของประชาชน

นอกจากนี้ ทางราชการยังใช้แรงงานนักโทษทำงานสาธารณะต่าง ๆ อีกมาก ได้แก่ การสร้างถนน ทางรถไฟสายสำคัญ ๆ หลายสาย ขุดคลอง เช่น คลองรังสิต คลองผดุงกรุงเกษม เป็นต้น รวมทั้งการขุดรอกคูคลอง ล้างท่อระบายน้ำ หรือการซ่อมแซมเจดีย์หรือสิ่งก่อสร้างสูง ๆ ที่เป็นงานเสี่ยงอันตรายต่าง ๆ

จากเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเห็นว่า นักโทษนั้นมิได้เป็น "คนหนักแผ่นดิน" ดังที่หลาย ๆ คนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อพวกเขา แต่จริง ๆ แล้วนักโทษเหล่านั้นก็อาจทำคุณประโยชน์แก่สังคมและบ้านเมืองได้ หากรู้จักฝึกฝนอบรมและใช้พวกเขาให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์และความสามารถของพวกเขา

หลักและวิธีปฏิบัติในการใช้แรงงานผู้ต้องขังของไทยที่ใช้ในปัจจุบัน ใช้หลักการและวิธีการคือ "ส่งนักโทษเด็ดขาดออกไปทำงานสาธารณะภายนอกเรือนจำ โดยให้ได้รับการลดวันต้องโทษจำคุก เท่ากับจำนวนวันที่นักโทษผู้นั้นทำงานสาธารณะ"

หลักและวิธีการดังกล่าวเป็น "ของใหม่" และไม่เหมือนประเทศใด ๆ ในโลก อาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักและวิธีการที่ผสมผสานระหว่างหลักและวิธีการของอังกฤษและอเมริกา เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์และบรรยากาศของสังคมไทย กล่าวคือ

หลักและวิธีการใช้นักโทษทำงานภายนอกเรือนจำในประเทศอังกฤษนั้น มีหลักการว่าผู้กระทำผิดซึ่งมีโทษจำคุก หากศาลเห็นสมควรก็อาจจะสั่งให้ใช้ดุลพินิจเลือกเอา ระหว่างโทษจำคุกกับให้ทำงานสาธารณะสำหรับผู้กระทำผิดนั้นเริ่มใช้มาตั้งแต่ พ.ศ.2516

สำหรับประเทศอเมริกานั้น มีระบบลดวันต้องโทษให้แก่ นักโทษที่ประพฤติดี เข้าหลักเกณฑ์ได้รับผลประโยชน์ แต่มิได้เฉพาะเจาะจงลงเฉพาะกรณี การใช้แรงงานนักโทษในการทำงานสาธารณะหรือภายนอกเรือนจำ ดังนั้นนักโทษที่ถูกคัดเลือกให้ไปทำงานสาธารณะหรืองานภายนอกเรือนจำจึงไม่ได้รับการลดวันต้องโทษเป็นพิเศษต่างไปจากนักโทษที่ทำงานและพฤตินิสัยดี

ภายในคุก แต่จะได้ผลประโยชน์อย่างอื่นแทน เช่น มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย มีอิสระขึ้น มีอาหารและเครื่องอุปโภค บริโภคดีขึ้น

4.4 หลักเกี่ยวกับการทำงานของนักโทษ

โดยปกติแล้วนักโทษต้องทำงานทุกคน วันไว้แต่

4.4.1 นักโทษพิการหรือเจ็บป่วย จึงบังคับให้ทำงานไม่ได้

4.4.2 นักโทษการเมือง จะไม่ถูกบังคับให้ทำงาน (นอกจากสมัครใจของตัวเอง)

เพราะถือว่าความผิดทางการเมืองไม่ใช่เกิดจากความชั่วร้าย แต่เพราะมีความคิดเห็นไม่ตรงกับรัฐบาล จึงถือเป็นนักโทษพิเศษ

4.4.3 ผู้ต้องขังในระหว่างที่คดียังไม่ถึงที่สุด ก็ไม่ถูกบังคับให้ทำงาน ทั้งนี้เพราะยังไม่แน่นอนว่าได้กระทำผิดจริงหรือไม่ เพราะคดียังไม่ถึงที่สุด เช่นคดีอยู่ในระหว่างอุทธรณ์และฎีกา (แต่ทั้งนี้ก็สุดแต่นักโทษเอง)⁷⁸

4.5 ข้อควรคำนึงในการฝึกวิชาชีพและใช้แรงงานผู้ต้องขัง

4.5.1 การฝึกวิชาชีพควรจัดให้เหมาะสมกับกำหนดโทษของผู้ต้องขังแต่ละราย

4.5.2 การฝึกวิชาชีพและการใช้แรงงานควรให้เหมาะสมกับสภาพร่างกาย ความแข็งแรง ความถนัด และสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ของผู้ต้องขังแต่ละราย

4.5.3 ควรให้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของตลาดภายนอก

4.5.4 ควรให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น

4.6 ข้อห้ามในการใช้แรงงานผู้ต้องขัง

ข้อห้ามในการใช้แรงงานผู้ต้องขัง มีดังต่อไปนี้

4.6.1 ห้ามใช้ผู้ต้องขังทำงานส่วนตัวคือห้ามมิให้เจ้าพนักงานใช้แรงงานผู้ต้องขังทำงาน เพื่อประโยชน์ส่วนตัว เว้นแต่จะได้มีระเบียบข้อบังคับของกรมราชทัณฑ์อนุมัติ

4.6.2 ห้ามใช้ผู้ต้องขังทำงานบางอย่างซึ่งเรือนจำและทัณฑสถานจำต้องสงวนไว้เป็นความลับ หรือเป็นงานเกี่ยวกับความปลอดภัย ได้แก่

- ก. การช่วยเปิด-ปิดประตูทัศนสถาน
- ข. งานหนังสือติดต่อดังระหว่างกรมราชทัณฑ์กับเรือนจำและทัศนสถาน
- ค. งานเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ได้เสียของเรือนจำ และทัศนสถาน เช่น หมายศาล ทะเบียนประวัติบุคคล ลายพิมพ์นิ้วมือ เป็นต้น
- ง. งานบัญชีและการเงิน
- จ. การสอบสวนทางวินัยของเจ้าหน้าที่และผู้ต้องขัง

4.6.3 ห้ามใช้แรงงานผู้ต้องขังในวันสำคัญและวันหยุดประจำสัปดาห์ เช่น วันชาติ วันวิสาขบูชา และวันสำคัญอื่น รวมทั้งวันหยุดราชการ เช่น ในวันเสาร์หรืออาทิตย์ แต่งานบางชนิดผู้ต้องขังไม่อาจหยุดได้ โดยเฉพาะงานรักษาความสะอาดอาคารสถานที่และเรือนนอน และงานที่เกี่ยวข้องกับการสุขาภิบาลและอนามัยของทัศนสถาน ผู้ต้องขังก็ได้รับการผลัดเปลี่ยนเวรกัน (แต่ในทางปฏิบัติของเรือนจำและทัศนสถานของไทย ปัจจุบันได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ต้องขังได้มีโอกาสสัมผัสกับสังคมและช่วยเหลืองานสาธารณะและศาสนสถาน จึงจัดให้ผู้ต้องขังชั้นดีเยี่ยมได้ออกไปทำงาน ทำความสะอาดซ่อมแซมตามศาสนสถานต่าง ๆ และได้ร่วมทำบุญ ฟังเทศน์ที่วัด ในวันหยุดที่เป็นวันสำคัญทางศาสนา)

4.7 การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การใช้แรงงานผู้ต้องขัง

การฝึกวิชาชีพและการผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ของผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์ไทยมีนโยบายส่งเสริมการฝึกวิชาชีพ ให้ผู้ต้องขังมีความรู้ความสามารถ และนำทรัพยากรที่มีอยู่ในตัวผู้ต้องขังมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ตามความถนัดของแต่ละคน

ในปัจจุบันนับว่างานราชทัณฑ์ของไทยได้รับยกย่องและมีชื่อเสียงในเอเชีย ว่าได้รับผลสำเร็จในการฝึกวิชาชีพและใช้ผู้ต้องขังผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และได้รับการสนับสนุนจากสังคมและประชาชนอย่างดียิ่ง กรมราชทัณฑ์ไทยจัดงานแสดงนิทรรศการและจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ราชทัณฑ์ เป็นงานสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นักโทษเป็นผู้ผลิตเป็นผลจากการฝึกอบรมวิชาชีพและการใช้แรงงานนักโทษ

กรมราชทัณฑ์จะจัดให้เรือนจำและทัศนสถานต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมเกือบ 100 แห่ง นำสินค้าและผลิตภัณฑ์มาแสดงและจำหน่ายในงาน

งานแสดงนิทรรศการและจำหน่ายสินค้าที่นักโทษทำของราชทัณฑ์ จะจัดแสดง และจำหน่ายสินค้าเป็นประจำทุกปี และมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมาช่วยกันอุดหนุน โดยมีคำขวัญในการโฆษณาว่า "สงเคราะห์ผู้ต้องขัง ช่วยยับยั้งอาชญากรรม"

ประชาชนนิยมไปซื้อสินค้าทำโดยฝีมือนักโทษกันเป็นจำนวนมาก ปรากฏว่าในแต่ละปีจะจำหน่ายได้เป็นเงินเกินกว่า 100 ล้านบาทขึ้นไปทุกปี เพราะสินค้าคุณภาพดีใช้วัสดุดีราคาไม่แพงกว่าของเอกชน และฝีมือปราณีตและแข็งแรง เพราะนักโทษมีเวลาทำเป็นเวลานานไม่เร่งร้อนเน้นฝีมือและคุณภาพมากกว่าปริมาณ ประชาชนมักเรียกสินค้าที่ผลิตโดยนักโทษว่า "เมดอินคุก" กันจนติดปาก เป็นที่เข้าใจและรู้จักกันไป

ผลกำไรที่ได้รับเมื่อหักค่าใช้จ่ายต้นทุนออกแล้วก็จะแบ่งกำไรสุทธิ 50% ให้แก่นักโทษผู้ผลิตสินค้า

จากการจัดนิทรรศการและจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยนักโทษนี่เอง เป็นผลให้สังคม และประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกที่ดีขึ้นต่อนักโทษและงานราชทัณฑ์ (เจ้าหน้าที่ผู้คุมเรือนจำ)

ทัศนคติและค่านิยมของสังคมสมัยก่อน มีความรังเกียจ ดูหมิ่น และหวาดกลัวผู้ต้องขังหรือนักโทษ ว่าเป็นคนร้าย คนชั่ว คนขี้คุก ฯลฯ ความรู้สึกดังกล่าวนี้รวมเลยไปถึงเจ้าหน้าที่ ผู้คุม และงานราชทัณฑ์ด้วยว่าต้องเป็นคน โหดเหี้ยม คุ และน่ากลัว

ในระยะหลายปีที่ผ่านมา ทางราชทัณฑ์ได้พยายามแก้ภาพพจน์และทัศนคติที่ไม่ดีต่าง ๆ ที่มีต่อนักโทษและเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์และผลงานสำคัญที่ทำให้ความสำเร็จในความพยายามดังกล่าวอย่างหนึ่งก็คือ "การใช้แรงงานนักโทษทำงานสาธารณะ" และการจัดนิทรรศการและจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นักโทษทำของราชทัณฑ์ นี่นั่นเอง

สังคมเริ่มมองเห็นและเกิดความเข้าใจว่างานราชทัณฑ์เป็นงานที่ทำหน้าที่บริการสังคม แก้ไขพัฒนาคนที่กระทำผิดและคนชั่วร้ายให้สามารถทำงานได้ดี และกลับตัวเป็นคนดีได้ ทำให้คนที่ไม่มื้อมือ ให้มีความรู้ให้มีฝีมือ มีความรู้จนสามารถทำงานเลี้ยงชีพได้ เจ้าหน้าที่เรือนจำก็มีไซคนเหี้ยมโหด คุร้าย น่ากลัวแต่อย่างไร แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้มีความรู้และมีความสามารถในการฝึกอบรมผู้ต้องขัง ควบคุมดูแลผู้ต้องขังอย่างมีมนุษยธรรมพอควร โดยเฉพาะนักโทษก็สามารถทำงานได้ดีมีฝีมือ และเมื่อพ้นโทษแล้ว คนเหล่านั้นก็ต้องกลับมาสู่สังคมอีก คนเหล่านี้สามารถกลับตัวเป็นคนดีได้ เพราะเขามีฝีมือมีความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพ

สามารถกลับตัวเป็นคนดีในสังคมได้ จึงไม่ควรรังเกียจ คูหมิ่น หรือหวาดกลัวระแวงพวกเขาจนเกินไป สังคมควรให้โอกาสแก่เขาบ้าง

5. การจัดสวัสดิการและการสงเคราะห์ผู้ต้องขังในเรือนจำ

เรือนจำและทัณฑสถานทั่วไป จะจัดบริการด้านสวัสดิการต่าง ๆ และการสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขังในขณะที่ถูกคุมขังอยู่ ซึ่งมุ่งผลในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้แก้ไขนิสัยและกลับตัวเป็นคนดี สวัสดิการและการสงเคราะห์ผู้ต้องขังนี้มีผลต่อการบริหารการปกครองผู้ต้องขัง และการให้ความร่วมมือช่วยเหลือต่องานและกิจการอื่น ๆ ของเรือนจำ ตลอดจนเป็นผลต่อสุขภาพกายและใจของผู้ต้องขังอีกด้วย จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่ง

สวัสดิการและการสงเคราะห์ซึ่งเรือนจำมีให้แก่ผู้ต้องขังโดยทั่วไป พอสรุปได้ดังนี้

5.1 เรื่องที่อยู่อาศัย ได้แก่ อาคารสถานที่ เช่น เรือนนอน ห้องขัง ต้องจัดความจุให้ได้สัดส่วนที่เหมาะสมกับจำนวนผู้ต้องขัง มีสภาพแวดล้อมสะอาด อากาศถ่ายเทดี

5.2 การอนามัยด้านสุขภาพดี มีแพทย์และพยาบาลประจำ มีการตรวจรักษาเอาใจใส่ในยามเจ็บป่วย

ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่จะมีพยาบาลหรือนursesพยาบาลประจำอยู่ในเรือนจำ หากมีการเจ็บป่วยหนักก็จะส่งตัวไปรักษาในโรงพยาบาลและมีการบริการรักษาฟันโดยทันตแพทย์ เป็นประจำ

5.3 กวดขันเรื่องความสะอาดทั้งของตัวผู้ต้องขังและเรือนจำ

5.4 การบริการเรื่องอาหารตามหลักสากลกำหนดให้จัดอาหารให้ผู้ต้องขังวันละอย่างน้อย 2 มื้อ ในทางปฏิบัติเรือนจำในประเทศไทยจัดอาหารให้ผู้ต้องขังวันละ 3 มื้อ

5.5 จัดบริการเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มเครื่องหลับนอน

โดยผู้ต้องขังทุกคนจะได้รับเครื่องนุ่งห่ม ชุดนักโทษที่เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของท้องถิ่น และสะอาดให้คนละ 2 ชุด รวมทั้งให้เครื่องอุปโภคที่จำเป็นอื่น ๆ พอควรแก่การอยู่ในเรือนจำ

5.6 มีบริการการกีฬาและการสันทนาการ พักผ่อนหย่อนใจ

ในเรื่องนี้ องค์การสหประชาชาติได้กำหนดมาตรฐานไว้ว่า "ทุกเรือนจำหรือทัณฑสถาน ควรมีกิจกรรมต่าง ๆ ในทางบันเทิงและวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์แก่สุขภาพทางกายและจิตใจของผู้ต้องขัง"

เรือนจำไทยส่วนใหญ่ จัดให้มีบริการพักผ่อนหย่อนใจทางวิทยุ โทรทัศน์ มีการเล่นต่าง ๆ เช่น กีฬาในร่ม กลางแจ้ง ออกกำลังกาย

5.7 การจัดการบริการเกี่ยวกับร้านค้าสงเคราะห์ผู้ต้องขัง

เรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่ง ได้จัดการบริการร้านค้าสงเคราะห์ผู้ต้องขัง จำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นอื่น ๆ

5.8 การสงเคราะห์ผู้ต้องขังหลังปลดปล่อย

6. การปลดปล่อยผู้ต้องขัง

การปลดปล่อยผู้ต้องขังมีอยู่ 3 วิธีคือ

6.1 การปลดปล่อยเมื่อผู้ต้องขังได้รับการลงโทษจำคุกมาครบกำหนดโทษ (Expiration of Term)

6.2 การปลดปล่อยโดยผู้ต้องขังได้รับการพักการลงโทษ (Parole)

6.3 การปลดปล่อยโดยผู้ต้องขังได้รับการอภัยโทษหรือนิรโทษกรรม (Pardon and Amnesty) (ซึ่งจะอธิบายละเอียดในบทต่อไป)

7. การสงเคราะห์ผู้ต้องขังภายหลังปลดปล่อย (After-Care Service)

การสงเคราะห์ผู้ต้องขังภายหลังปลดปล่อย อาจถือเป็นส่วนหนึ่งของการป้องกันอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพราะการช่วยให้ผู้พ้นโทษสามารถปรับตัวเข้ากับกฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่าง ๆ ในสังคมได้ก็จะเป็นการช่วยไม่ให้ผู้พ้นโทษไม่หวนกลับไปกระทำผิดอีก ดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมการปลดปล่อยที่มีประสิทธิภาพและการให้บริการด้านติดตามผลสงเคราะห์แก่ผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อยอย่างจริงจัง ซึ่งประกอบด้วย การปรับทัศนคติของผู้ต้องขังให้มีความพึงพอใจต่อการใช้ชีวิตในสังคมอิสระกับการปรับพฤติกรรมของผู้ต้องขังให้มีแบบอย่างความ

ประเพณีที่สอดคล้องกับประชาชนส่วนใหญ่ ส่วนในการให้การสงเคราะห์ก็จัดให้มีศูนย์แนะแนว และจัดหางานให้ผู้ต้องขังทำ โดยขอความร่วมมือกับภาคเอกชนและผู้มีจิตกุศลอื่น ๆ

กรมราชทัณฑ์ได้จัดการสงเคราะห์ให้ผู้ต้องขังที่ได้รับการปลดปล่อย ทั้งโดยการพัก การลงโทษ การพระราชทานอภัยโทษ การนิรโทษกรรม และการพ้นโทษตามกำหนดโดยการ สงเคราะห์ดังกล่าวได้แก่

7.1 การจัดที่พักอาศัยชั่วคราวให้อยู่ ซึ่งเรียกว่า "บ้านกึ่งวิถี" ของไทยเรียกว่า "บ้าน สวัสดิ์" สำหรับผู้ที่ไม่มียู่เป็นหลักแหล่ง

7.2 การจัดเครื่องนุ่งห่มและเครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดจนค่าพาหนะเดินทางให้ กลับไปไปหาครอบครัว

7.3 มีบริการช่วยเหลือหางานทำหรือแนะนำให้คำปรึกษาในการประกอบอาชีพ

ในต่างประเทศที่เจริญ เช่น อังกฤษ อเมริกา กลุ่มสแกนดิเนเวีย และญี่ปุ่น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ มีการจัดตั้งสมาคมและหน่วยงานการกุศลเอกชน ให้ความช่วยเหลือ ผู้พ้นโทษ ในรูปแบบของชุมชนบำบัด มีศูนย์แนะนำและฝึกอาชีพ และจัดติดต่อหางาน ให้มีอาสา สมัค คอยเป็นที่เลี้ยงช่วยเหลือแนะนำรับปรึกษาปัญหาต่าง ๆ เพื่อเป็นการช่วยประคับประคองให้ ผู้ที่เพิ่งพ้นโทษปรับตัวให้เข้ากับชีวิตในสังคมภายนอกในฐานะพลเมืองดีได้ รวมทั้งมีการจัดตั้ง หน่วยงาน ทำหน้าที่ติดตามผลผู้ต้องขังเป็นรายบุคคล